

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФОЛОШНЯ Діана Іванівна

УДК 347.238.1-055.5/7 (477)

**СПІЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2015

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
САФОНЧИК Оксана Іванівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
БАСАЙ Олег Вікторович,
Київський окружний адміністративний суд,
голова суду

кандидат юридичних наук, доцент
ЗІЛКОВСЬКА Людмила Михайлівна,
Одеський національний університет
ім. І.І. Мечникова,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Захист відбудеться 29 січня 2016 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.136.01 Міжнародного гуманітарного університету за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 33.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Міжнародного гуманітарного університету за адресою: м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 33.

Автореферат розісланий 26 грудня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.О. Анцупова

Актуальність теми. Ухвалення у 2002 році Сімейного кодексу України (далі – СК України) означало не лише докорінну зміну в змісті більшості сімейно-правових інститутів, але й в самому методі регулювання сімейних відносин, імперативні норми тепер поєднуються з диспозитивними нормами, що допускають різні варіанти юридично значущої поведінки учасників сімейних правовідносин. Даний кодифікований нормативний акт у цілому покликаний служити проголошеній Конституцією України меті державного захисту сім'ї. У той самий час він покликаний ліквідувати небезпечний розрив між сімейним і цивільним правом, приводячи у відповідність норми сімейного права з Цивільним кодексом України (далі – ЦК України).

Спільна власність членів сім'ї за законодавством України є однією з найбільш складних цивільно-правових проблем. Незважаючи на те, що СК України ввібрав у себе досвід, накопичений за роки радянської влади, і передбачив гнучкий механізм пристосування власності подружжя до мінливих потреб сім'ї (шлюбний договір), правове регулювання відносин спільної власності членів сім'ї не можна вважати досконалим і завершеним.

Соціально-економічні зміни, які відбулися в нашій країні за останні роки, здійснили вирішальний вплив на розвиток відносин власності, в тому числі й тих, які складаються за участю членів сім'ї. Відродження права приватної власності, поява нових її об'єктів, скасування обмежень щодо складу та кількості майна, розширення меж договірної ініціативи членів сім'ї – це ті передумови, що стали причиною виникнення абсолютно нових видів майнових відносин у сім'ї. Крім того, особливої актуальності набувають: визначення основних підстав виникнення права спільної сумісної власності, адже характерна особливість права спільної сумісної власності зумовлена множинністю суб'єктів і єдністю об'єкта; суб'єктним складом; рівноправністю суб'єктів при здійсненні наданого їм права; основні критерії припинення (поділ) права спільної сумісної власності справедливим, законним чином. На цьому тлі особливої актуальності набуває проблема пошуку й розробки нових правових механізмів, покликаних адекватно регулювати майнові відносини в сім'ї в сучасних економічних умовах. Йдеться про ті внутрішні юридичні засоби, від якості, оптимальності та ефективності яких залежить майбутній розвиток сімейних відносин в Україні в цілому.

При цьому вирішального значення набуває концептуальний аспект проблеми. Ідеї і теорії щодо сутності й ролі майнових відносин у сім'ї, що домінували протягом останніх десятиліть, сьогодні виявилися неспроможними. Це викликає необхідність перегляду низки базових

юридичних концепцій, розробки нових підходів до регулювання майнових відносин у сім'ї, визначення стратегії розвитку цих відносин та їх ефективного правового опосередкування в найближчій і віддаленій перспективі. Ці обставини дають підстави говорити про необхідність комплексного наукового дослідження процесу правового регулювання майнових відносин у сім'ї на сучасному етапі.

Актуальність розгляду теми дисертаційного дослідження обумовлена також сучасним станом судової практики, що характеризується постійним зростанням кількості спорів, які випливають із реалізації права спільної власності членів сім'ї; наявністю суперечливих, інколи діаметрально протилежних точок зору на проблеми здійснення та захисту цивільних прав у фаховій науковій літературі.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що питання спільної власності членів сім'ї за законодавством України, є актуальними і з теоретичної, і з практичної точок зору, чим пояснюється доцільність обрання теми дисертаційного дослідження.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження склали праці вітчизняних і зарубіжних науковців: С. С. Алексєєва, Л. М. Баранової, В. А. Белова, О. М. Белякова, І. А. Бірюкова, В. І. Борисової, О. В. Венедиктова, Є. М. Ворожейкіна, Г. А. Воронцова, Д. М. Генкіна, В. П. Грибанова, І. О. Дзери, О. В. Дзери, Л. Ю. Драгневич, Н. М. Єршової, І. В. Жилінкової, В. Ф. Маслової, В. О. Нікітіної, М. Т. Оридороги, Н. В. Орлови, О. О. Пушкіна, З. В. Ромовської, Є. О. Суханова, Ю. К. Толстого, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси, Є. О. Харитонова, Ю. С. Червоного, Я. М. Шевченко та ін.

Проте наукові праці з обраної тематики не відображають усіх існуючих проблем. Багато фундаментальних робіт було написано за законодавством, що втратило чинність, та з урахуванням іншої державної політики і громадських підходів, виражених в нормах об'єктивного права, і тому є такими, що не відповідають сучасним реаліям.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011–2015 роки, яка є складовою плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження теоретичних і практичних проблем спільної власності членів сім'ї за законодавством України, на підставі системного узагальнення чинного національного законодавства, юридичної практики та зарубіжного

законодавчого досвіду. Досягнення цієї мети потребує розв'язання таких задач:

здійснити комплексний аналіз сім'ї та власності сім'ї, особливостей законного і договірних режимів майна подружжя; комплексний аналіз шлюбного договору; узагальнення зарубіжного і вітчизняного досвіду застосування норм, що регулюють відносини власності в сім'ї;

розкрити загальну характеристику права спільної власності членів сім'ї; основні підстави виникнення права спільної власності членів сім'ї;

визначити основні шляхи здійснення права спільної власності членів сім'ї;

дослідити причини, що негативно впливають на здійснення права спільної власності членів сім'ї;

внести пропозиції щодо вдосконалення права спільної власності членів сім'ї.

Об'єктом дослідження є цивільні правовідносини, пов'язані зі спільною власністю членів сім'ї.

Предметом дослідження є спільна власність членів сім'ї за законодавством України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складає система взаємопов'язаних загальнонаукових, спеціальних методів наукового дослідження, застосування яких забезпечує достовірність знання та вирішення поставлених цілей і завдань. У дисертації були використані такі методи: історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, аналітико-синтетичний, логіко-юридичний. За допомогою історико-правового методу виявлено особливості становлення та еволюції законодавчого регулювання і наукових поглядів на проблеми спільної власності членів сім'ї за законодавством України (розділ 1). Порівняльно-правовий метод використано з метою з'ясування моделі правового регулювання спільної власності членів сім'ї у різних галузях права (сімейне, кримінальне, цивільне) та правових системах деяких зарубіжних країн (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Аналітико-синтетичний та системно-структурний методи застосовувалися при визначенні особливостей виникнення, реалізації та припинення спільної власності членів сім'ї (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2). Логіко-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст норм чинного законодавства України, які регулюють особливості спільної власності членів сім'ї за національним законодавством, виявити недоліки цивільно-правової регламентації вищезазначених відносин та обґрунтувати пропозиції з удосконалення законодавства у цій сфері (розділи 2, 3).

Емпіричну основу дослідження становлять законодавчі та інші нормативно-правові акти України та деяких зарубіжних країн, а також судова практика України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із пріоритетних у вітчизняній науці спеціальним комплексним дослідженням спільної власності членів сім'ї за законодавством України, на основі якого обґрунтовано нові наукові положення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Наукова новизна дисертаційного дослідження відображена у наступних положеннях:

уперше:

обґрунтовано висновок, що відносини між співвласниками спільної сумісної власності за своїми правовими зв'язками є неоднорідними. Зокрема, між фізичними особами домінують особисті, сімейні, договірні зв'язки; між юридичними особами, територіальними громадами, державою домінують, як правило, засновані на господарсько-підприємницькій діяльності договірні зв'язки;

зроблено висновок, що суду потрібно надати право на вимогу одного з подружжя встановити режим роздільності майна подружжя, яке кожний із них придбав у період проживання (у разі відсутності домовленості між подружжям встановити зазначений режим), коли один із них постійно використовував майно не в інтересах сім'ї, зловживав спиртними напоями чи наркотичними засобами, перебуває в місцях позбавлення волі тощо;

доведено, що для того, щоб не порушувати режиму права спільної сумісної власності подружжя щодо банківського рахунку, член подружжя-вкладник на вимогу другого члена подружжя повинен укласти з ним договір про надання права користування банківським рахунком (вклад і зняття коштів), якщо інше не передбачено шлюбним договором або домовленістю між ними;

обґрунтовано висновок, що якщо чоловік і жінка проживають однією сім'єю, але не перебувають у зареєстрованому шлюбі, то діє презумпція належного їм майна на праві спільної часткової власності, якщо інше не передбачено правочином між ними. У Сімейному кодексі України не визначений режим права спільної часткової власності чоловіка й жінки, які проживають однією сім'єю і не перебувають у зареєстрованому шлюбі, але ми вважаємо, що не доцільно поширювати режим права спільної сумісної власності як загальне правило, керуючись ст. 60 СК України;

удосконалено:

положення, що між батьками та їхніми повнолітніми дітьми має виникати право спільної сумісної власності на загальних засадах Цивільного кодексу України;

висновок про те, що новий власник квартири в багатоквартирному будинку за відсутності бажання стати членом об'єднання співвласників такого будинку повинен укласти договір з таким об'єднанням власників про відповідну участь в утриманні будинку та щодо спільного майна;

висновок про те, що під цінним майном слід розуміти речі, які мають важливе історичне, сімейне значення для обох членів подружжя. Такі речі можуть бути подаровані, куплені, успадковані, передані від родичів обом членам подружжя. На наш погляд, практично неможливо дати перелік таких речей, бо вони будуть різними в кожному конкретному випадку;

доцільність законодавчого закріплення положення про те, що в разі відсутності застосування основних способів поділу спільного майна подружжя та добровільного поділу такого майна суд може прийняти рішення про примусовий продаж неподільної речі з поділом отриманої суми між подружжям;

набули подальшого розвитку:

питання щодо виникнення права спільної сумісної власності подружжя на майно, що належало дружині, чоловікові, зокрема вдосконалено поняття «істотне збільшення у своїй вартості майна дружини, чоловіка». Доводиться, що істотне збільшення майна у своїй вартості такого майна повинно бути не менше 50 % поліпшеного майна. Інакше подружжя – не вкладник має право лише вимагати від подружжя – вкладника грошову компенсацію за внески, що він зробив;

питання щодо визначення в шлюбному договорі нерівних часток у праві власності подружжя на їхнє спільне майно, відповідно основною умовою про встановлення у спільному майні нерівних часток у шлюбному договорі повинна бути згода такого подружжя, яка відображає справжнє волевиявлення та застереження про те, що подружжю відомий принцип рівності права на майно, яке вони придбають у період шлюбу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки даної проблеми й вивчення особливостей правового регулювання спільної власності членів сім'ї за національним законодавством;

правотворчості – для вдосконалення цивільного законодавства України шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства України (зокрема, ЦК України, СК України тощо);

правозастосовній діяльності – для вдосконалення судової практики при вирішенні судами спорів, пов'язаних з визначенням порядку та підстав виникнення, припинення та реалізації права спільної власності членів сім'ї; навчальному процесі – під час викладання дисципліни «Цивільне та сімейне право України», спеціальних курсів «Сімейні правовідносини», «Правове регулювання права власності в Україні», при підготовці робочих програм, методичних рекомендацій та посібників із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Дисертація була виконана та обговорена на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні результати дослідження, теоретичні висновки й положення роботи відображені у виступах на регіональних та міжнародних наукових конференціях, засіданнях круглих столів, зокрема: Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність (6 червня 2014 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (15–16 травня 2015 р., м. Одеса); Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність (29 травня 2015 р., м. Одеса); Круглому столі «Від засад римського права до принципів приватного права ЄС» (29 травня 2015 р., м. Одеса).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження знайшли відображення у 9 публікаціях з теми дослідження, у тому числі 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, (з них – 1 статті, опублікованій у зарубіжному виданні) та 4 інших публікаціях.

Структура дисертації зумовлена метою та задачами дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел, який нараховує 210 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 216 сторінок, з яких основного тексту – 196 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, зазначається зв'язок обраної теми з планами науково-дослідницьких робіт, формулюються мета та задачі дослідження, визначаються об'єкт, предмет і використані методи дослідження, викладається наукова новизна роботи, висвітлюються практичне значення й апробація результатів дослідження, вказуються публікації та структура дисертації.

Розділ перший «Огляд літератури та вибір напрямів дослідження» складається з двох підрозділів, присвячених постановці проблеми, дослідженню стану вивчення проблеми, визначенню методологічного підґрунтя дослідження.

Підрозділ 1.1. «Огляд літератури за темою дослідження» присвячено історичному екскурсу у становлення та еволюцію поглядів на досліджувані питання та вивченню світового й вітчизняного досвіду соціально-економічних перетворень та їх правового забезпечення у сфері реалізації права спільної власності членів сім'ї.

При аналізі стану першоджерел були розглянуті насамперед ті юридичні пам'ятки, акти цивільного законодавства тощо, які містять інформацію про стан правової доктрини у галузі в цілому, а також відбивають досягнення правової думки, котрі знайшли своє відображення в окремих нормах права,

правових інститутах, кодифікованих актах. У зв'язку з цим була визначена трансформація спільної власності членів сім'ї, на основі чого було встановлено динаміку потреби у подальшому врегулюванні цього питання.

Звертається увага на тому, що досліджувані питання були предметом наукових досліджень провідних науковців, зокрема Т. Ф. Алексєєнко, О. М. Бандурки, О. Б. Безпалько, Я. Р. Веберса, С. М. Ворожейкіна, І. В. Жилінкової, К. Б. Левченко, М. Ю. Максимова, Р. П. Манакової, Г. П. Матвєєва, Р. О. Стефанчука, К. Л. Цимбал, Є. О. Харитонова, Я. М. Шевченка, Ю. С. Червоного та інших, праці яких й до цього часу є основним підґрунтям для науковців та практиків при вирішенні питань стосовно права спільної власності членів сім'ї.

Проте в умовах зміни соціально-правових умов існування сімейних правовідносин, зміни акцентів у правовому їх регулюванні, впливу євроінтеграційних процесів потребує переосмислення положень щодо правового регулювання спільної власності членів сім'ї.

Огляд літератури дозволив дійти висновку про те, що попри значну увагу науковців до означеної проблеми, велика кількість питань, зокрема, спільної власності членів сім'ї, усе ще залишається недослідженою.

Підрозділ 1.2. «Характеристика законодавства з питань спільної власності членів сім'ї» присвячений аналізу наукових праць правознавців, які спеціально або опосередковано торкаються досліджуваних питань.

Встановлено, що формування правової системи України, зокрема становлення інституту права власності громадян, а саме права спільної власності членів сім'ї, здійснювалося під впливом соціально-політичної обстановки в Росії, у СРСР та відповідних партійних рішень. Важливою подією було прийняття 31 травня 1926 р. першого Кодексу про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану УРСР, оскільки певний час сімейні відносини регулювалися окремими законами, які мали суттєві недоліки. Сімейний кодекс 1926 р. заповнив правовий вакуум у цій важливій сфері суспільних відносин і зафіксував новий підхід до укладення шлюбу та його правових наслідків. У період від першої до другої кодифікації цивільного права розвиток цивільно-правової науки щодо права власності, у тому числі право спільної власності громадян, не відзначався активністю і не завжди був адекватним нормотворчим процесом. Після прийняття Конституції СРСР 1936 р. цивілістика почала набувати ознак професійного конструктивізму, в якому поєднується ідеологізоване обожнювання соціалістичного права та глибокий аналіз правових норм і пошук шляхів їх удосконалення.

Підкреслено, що тривалий час радянське цивільне законодавство обмежувало можливість створення права спільної власності членів сім'ї, оскільки майно могло належати на праві спільної власності двом або більше колгоспам чи іншим кооперативним та громадським організаціям або двом чи кільком громадянам.

Встановлено, що у післявоєнний період поступово відновилося обговорення питань системи радянського права, у тому числі цивільного, у ході якого сформувався цивільно-правовий напрям дискусії. Однак вже 1957 р. у зв'язку з внесенням змін до Конституції СРСР характер дискусії змінився, оскільки на зміну прийняття ЦК СРСР передбачалося прийняття загальносоюзних Основ цивільного законодавства і кодифікованих актів союзних республік. Тому з 1957 р. наукові цивільно-правові дослідження здійснювалися паралельно з кодифікаційними роботами, які завершилися прийняттям 08 грудня 1961 р. Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік, а згодом – Цивільного кодексу Української РСР 18 липня 1963 р.

З прийняттям 1996 року Конституції України та 2003 року ЦК України, які набрали чинності з 1 січня 2004 р., чимало положень Закону України «Про власність» вступили в суперечність з цими та іншими законами, а відтак, цілком закономірно Законом України від 27 квітня 2007 р. № 108 його було визнано таким, що втратив чинність. Згідно з чинним законодавством України, право спільної сумісної власності поділяється за суб'єктивним складом на кілька різновидів, а саме: сумісна власність подружжя; сумісна власність батьків і дітей; сумісна власність членів особистого селянського господарства; сумісна власність членів сім'ї приватизованої квартири; сумісна власність членів об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

Розділ другий «Загальна характеристика права спільної власності членів сім'ї» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню проблемних питань права спільної власності членів сім'ї, аналізу та визначенню поняття права спільної власності членів сім'ї, а також таких правових категорій, як «сім'я» та «члени сім'ї».

У підрозділі 2.1. «Визначення поняття «сім'я» та «члени сім'ї» зазначається, що на сьогодні вчені-цивілісти досить жваво обговорюють проблематику понять «сім'я» та «члени сім'ї», оскільки правове регулювання зазначених питань не обмежується лише нормами сімейного законодавства України, а й міститься у джерельній базі інших галузей права. У контексті викладеної проблеми надзвичайно актуальним є законодавче визначення та закріплення понять «сім'я», «члени сім'ї», «дитина».

Звертається увага на те, що в СК України вперше зроблена спроба дати нормативне (юридичне) визначення поняття «сім'я» через визначення складу сім'ї, підстав для її створення та ознак (ст. 3).

Зауважено, що легальні визначення сім'ї, окрім СК України, містяться і в інших законодавчих актах України. У зв'язку з чим передумовами створення є те, що: 1) особа, яка досягла шлюбного віку, має право на створення сім'ї. У випадках, передбачених ч. 2 ст. 23 СК України, сім'ю може створити особа, яка не досягла шлюбного віку; 2) сім'ю може

створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку; 3) кожна особа має право на проживання в сім'ї; 4) кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя. Акцентується увага на тому, що наведені положення слід сприймати як головні передумови створення сім'ї, а тому вони можуть використовуватися як визначальні не тільки для укладення шлюбу, а й для створення сім'ї іншим чином, наприклад, шляхом спільного проживання чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу (фактичні шлюбні відносини). При цьому слід погодитися з деякими авторами, які вважають, що така термінологія є не зовсім коректною, у зв'язку з чим пропонується доповнити СК України ст. 3–1 положеннями щодо визначення поняття конкубінат: «Конкубінат – це проживання на одній території однією сім'єю жінки та чоловіка, які не перебувають у зареєстрованому в органах державної влади шлюбі між собою або з іншими особами та ведуть спільне господарство. Не можуть перебувати в конкубінаті такі особи: малолітні та неповнолітні; визнані недієздатними; які перебувають у шлюбі чи конкубінаті з іншими особами; родичі прямої лінії споріднення; рідні та двоюрідні брати й сестри; рідні тітка, дядько та племінник, племінниця; усиновлювач та усиновлена ним дитина».

Також звертається увага на те, що у сімейному законодавстві поряд із терміном «сім'я» вживається термін «член сім'ї». Однак повного і чіткого правового визначення поняття «член сім'ї», як і «сім'я», немає. У зв'язку з цим пропонується визначення сім'ї, відповідно до якого сім'я – це юридичний зв'язок між фізичними особами, заснований на шлюбі, відносинах родинності, усиновленні та інших підставах, передбачених у законі, який виявляється в наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими сімейними правами та обов'язками, спільному житті, спільності інтересів та взаємній юридичній відповідальності як членів сім'ї. При цьому члени сім'ї – дружина, чоловік, їхні діти та інші особи, пов'язані родинним зв'язком, які постійно проживають разом і ведуть спільне господарство.

Зауважено також, що особи, які є тимчасовими мешканцями, що користуються житловою площею та господарством і не є родичами власника, до членів його сім'ї не належать.

У підрозділі 2.2. «Поняття права спільної власності членів сім'ї» встановлено, що право власності є одним із найактуальніших і найважливіших питань на сьогоднішній день у нашій державі. Одним із його різновидів є право спільної власності, зокрема право спільної власності членів сім'ї.

Ідея визначення конструкції права спільної власності належить римським юристам. Вони вперше звернули увагу на своєрідні відносини, коли на одну й ту саму річ і в той самий час на законній підставі встановлювалося право власності не однієї, а декількох осіб. Такі відносини

отримали назву «спільна власність». Відтоді загальна концепція права спільної власності збереглася й набула усталених ознак. Вона закріплена і в сучасному праві. Відповідно до ч. 1 ст. 355 ЦК України, майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно). Таким чином, право спільної власності характеризується двома ознаками: 1) єдністю об'єкта; 2) множинністю суб'єктів права власності. Оскільки спільна власність за юридичною природою є своєрідним способом реалізації суб'єктами права приватної, колективної, державної власності, то тут не утворюється якась нова самостійна форма власності. Отже, право спільної власності – це право двох або більше осіб на один об'єкт.

Встановлено, що основною рисою права спільної власності членів сім'ї є те, що вона, як правило, не має часток. Останні можуть визначатися в разі припинення спільної власності при виділенні з майна частки одного з членів сім'ї, при поділі майна, а також у разі перетворення спільної сумісної власності на спільну часткову власність.

У **підрозділі 2.3. «Здійснення права спільної власності членів сім'ї»** наголошується, що основними цілями правового регулювання майнових відносин у сім'ї, окрім їх впорядкування, є: всебічне задоволення майнових інтересів членів сім'ї, встановлення юридичної рівності членів сім'ї в майнових відносинах незалежно від походження, соціального чи майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти тощо; поєднання майнових інтересів кожного члена сім'ї із загальносімейними інтересами; підвищений захист майнових інтересів неповнолітніх і недієздатних членів сім'ї; надання членам сім'ї широких можливостей самостійно встановлювати для себе майнові права та обов'язки. Зазначене повною мірою стосується й регулювання майнових відносин чоловіка і жінки, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, які внаслідок правового впливу набувають властивостей правовідносин.

Проведеним аналізом СК України визначено, що ст. 174 встановлює режим індивідуальної власності батьків і дітей, або режим права власності кожного члена сім'ї. Це положення не є чимось особливим і таким, що притаманне тільки сімейному праву, оскільки роздільність власності батьків і дітей впливає, зокрема, з положень ст.ст. 31, 32 ЦК України (у частині можливості бути стороною дрібних побутових правочинів і права бути учасником (засновником) юридичних осіб і розпоряджатися доходами) і загалом із загального поняття цивільної правоздатності.

Батьки й діти можуть володіти майном на праві спільної часткової власності. Підставою для цього може бути прийняття ними спадщини за заповітом. Малолітня дитина може мати право спільної власності щодо приватизованої квартири. Членом сім'ї, а отже, і співвласником може бути й дитина (ст. 368 ЦК України). Майнові права можуть здійснюватися дитиною

самостійно, відповідно до обсягу її цивільної дієздатності, та її батьками, опікунами, усиновлювачами й іншими законними представниками.

Таким чином, здійснення права спільної власності полягає в реалізації його суб'єктами тих можливостей, які надаються їм законом чи договором.

У **Розділі третьому «Виникнення та припинення права спільної власності членів сім'ї»**, який складається з трьох підрозділів, здійснено аналіз правових засад виникнення права спільної власності членів сім'ї, визначення підстав та порядку припинення права спільної власності членів сім'ї.

У **підрозділі 3.1. «Правові засади виникнення права спільної власності членів сім'ї»** акцентується увага на тому, що визначити правові засади набуття права спільної власності членів сім'ї неможливо без визначення поняття «правовий режим», яке отримало широке поширення в юридичній науці й практиці, у тому числі й сімейному праві. Власність у сім'ї існує у двох правових режимах: спільна сумісна власність членів сім'ї та особиста приватна власність кожного з них, залежно від якого регулюється питання розпорядження таким майном.

Проведеним аналізом СК України визначено, що сімейне законодавство України встановлює режим індивідуальної власності батьків і дітей, подружжя, у зв'язку з чим можна говорити про режим права власності кожного члена сім'ї.

Встановлено, що початковим моментом виникнення спільності майна подружжя варто вважати момент, коли в одного з подружжя виникло на нього право, за умови, якщо це право виникло під час шлюбу в результаті праці одного або обох з подружжя і якщо чоловік і жінка вели спільне господарство.

Таким чином, варто розрізняти момент виникнення спільного майна подружжя і момент виникнення права спільної сумісної власності подружжя. Спільне майно подружжя виникає з моменту, коли в одного з подружжя виникло право на це майно, за умови, що це право виникло в період шлюбу в результаті праці одного або обох подружжя, якщо чоловік і жінка проживали однією сім'єю. Право ж спільної сумісної власності подружжя настає з моменту одержання цього майна хоча б одним з подружжя.

У **підрозділі 3.2. «Підстави припинення права спільної власності членів сім'ї»** аналізується положення цивільного законодавства України, яке регулює припинення права спільної власності членів сім'ї. Зокрема, розглянуті випадки припинення права власності у разі: відчуження власником свого майна; відмови власника від права власності; припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі; знищення майна; викупу пам'яток культурної спадщини; примусового відчуження земельних ділянок приватної власності, інших об'єктів

нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності відповідно до закону; звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника; реквізиції; конфіскації; припинення юридичної особи чи смерті власника.

Під час дослідження особливостей припинення права спільної часткової власності членів сім'ї встановлено, що підстави припинення права спільної власності членів сім'ї можуть бути поділені на дві групи.

Першу групу становлять підстави, що залежать від волі одного з членів сім'ї: 1) відчуження членом сім'ї свого майна (купівля-продаж та всі її різновиди, дарування, міна тощо); 2) відмова члена сім'ї від права власності.

Другу групу становлять підстави, що не залежить від волі члена сім'ї, тобто власника майна: 1) припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі (ст. 348 ЦК України); 2) викуп пам'яток історії та культури (ст. 352 ЦК України); 3) викуп земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю (ст. 350 ЦК України); 4) викуп нерухомого майна у зв'язку з викупом земельної ділянки, на якій воно розміщено (ст. 351 ЦК України); 5) звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника; 6) реквізиція (ст. 353 ЦК України); 7) конфіскація (ст. 354 ЦК України); 8) припинення юридичної особи чи смерті власника.

У *підрозділі 3.3. «Порядок припинення права спільної власності членів сім'ї»* зазначено, що припинення спільної власності членів сім'ї, в тому числі спільного майна чоловіка та дружини, відбувається шляхом розподілу або у випадку смерті одного з членів сім'ї. Припинення спільної власності членів сім'ї здійснюється шляхом її розподілу на частки між співвласниками, тобто між членами сім'ї. В юридичній літературі розглядають поняття «поділ спільного майна подружжя» як угоду, спрямовану на припинення режиму спільності на майно, нажите особами, які перебувають або перебували в шлюбі. Дійсно, такий поділ є дією обох членів подружжя, і чоловіка і дружини, у результаті чого режим спільності майна подружжя припиняється і кожний із них стає власником тієї частки, яка йому виділена. За відсутності суперечки між подружжям розподіл майна може бути здійснений добровільно, в результаті чого укладається договір про розподіл.

Звертається увага на те, що незважаючи на юридичне закріплення в сімейному законодавстві низки норм щодо поділу майна, яке є об'єктом спільної власності членів сім'ї, на практиці існують проблеми щодо реалізації цих норм, які потребують вирішення. Потреба в розподілі майна між членами сім'ї виникає за необхідності визначення складу спадкоємного майна – частки чоловіка і дружини, батьків і дітей та в інших випадках.

Виділ частки з майна, що є у спільній власності членів сім'ї, здійснюється поетапно. На першому етапі визначаються частки кожного із співвласників у спільному майні, на другому – здійснюється виділ майна в натурі відповідно до розміру визначеної у праві власності частки на майно. У законодавстві встановлено загальне правило, відповідно до якого в разі виділення частки з майна, що є у спільній власності, вважається, що частки кожного із співвласників є рівними.

За відсутності суперечки між членами сім'ї розподіл спільної власності може бути здійснений добровільно. У цьому разі члени сім'ї за аналогією подружжя укладають договір про розподіл спільної власності (майна).

ВИСНОВКИ

У дисертації поставлено та розв'язано актуальну наукове завдання – комплексне дослідження теоретичних і практичних проблем спільної власності членів сім'ї за законодавством України. Основними висновками дослідження є такі:

1. Виходячи із загального визначення права власності й відповідно до змісту зовнішніх і внутрішніх правовідносин спільної власності, можна дати таке визначення права спільної власності членів сім'ї в об'єктивному й суб'єктивному розумінні.

Право спільної власності членів сім'ї в об'єктивному розумінні – це сукупність правових норм, що регулюють відносини з володіння, користування і розпорядження членами сім'ї на свій розсуд належною їм спільною річчю й які передбачають можливість кожного з членів сім'ї вимагати певної поведінки від усіх інших членів сім'ї.

Право спільної власності членів сім'ї в суб'єктивному розумінні – це передбачена нормами об'єктивного права можливість учасників спільної власності на свій розсуд володіти, користуватися і розпоряджатися спільною річчю в межах, установлених законом, і жадати від усіх інших членів сім'ї певної поведінки, а також обов'язок кожного із співвласників погоджувати свою поведінку з володіння, користування і розпорядження спільною річчю з іншими членами сім'ї, які є співвласниками.

2. Основними цілями правового регулювання майнових відносин спільної власності в сім'ї, окрім їх впорядкування, є: всебічне задоволення майнових інтересів членів сім'ї, встановлення юридичної рівності членів сім'ї в майнових відносинах незалежно від походження, соціального чи майнового стану, расової та національної належності, статі, освіти тощо; поєднання майнових інтересів кожного члена сім'ї із загальносімейними інтересами; підвищений захист майнових інтересів неповнолітніх і недієздатних членів сім'ї; надання членам сім'ї широких можливостей самостійно встановлювати для себе майнові права та обов'язки. Зазначене

повною мірою стосується й регулювання майнових відносин чоловіка й жінки, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, які внаслідок правового впливу набувають властивостей правовідносин.

3. Спільну власність членів сім'ї треба відрізнити від спільної власності подружжя. Ця відмінність полягає в суб'єктивному складі, в об'єктах спільної власності й у здійсненні права спільної власності. Суб'єктами спільної власності подружжя є тільки особи, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, тоді як суб'єктами спільної власності членів сім'ї є члени цієї сім'ї.

Під спільним майном подружжя варто розуміти спільність активу. Питання про дійсність правочинів, укладених одним із подружжя, за наявності презумпції згоди іншого з подружжя в тих випадках, коли інший з подружжя заперечував проти таких правочинів, повинні вирішуватися в залежності від сумлінності іншої сторони з правочину. Правочини між подружжям можуть бути визнані недійсними в передбачених ЦК України випадках, якщо ці правочини обмежують правоздатність або дієздатність подружжя або їхні конституційні права.

4. Поняття «член сім'ї» використовується не лише в сімейному законодавстві, а й властиве іншим галузям права: цивільному, житловому, праву соціального забезпечення, кримінальному процесу тощо. Джерельна база, яка регламентує поняття «сім'я» та «члени сім'ї», доволі широка і потребує вдосконалення. Власне на сьогодні вбачається необхідність вирішення цього питання саме на рівні СК України, шляхом закріплення в ньому відповідних дефініцій. У зв'язку з чим запропоновані визначення «сім'ї» та «членів сім'ї».

Сім'я – це юридичний зв'язок між фізичними особами, заснований на шлюбі, відносинах родинності, усиновленні та інших підставах, передбачених у законі, який виявляється в наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими сімейними правами та обов'язками, спільному житті, спільності інтересів та взаємній юридичній відповідальності як членів сім'ї.

Члени сім'ї – дружина, чоловік, у тому числі подружжя, яке перебуває в конкубінаті (фактичному шлюбі, тобто у шлюбі без реєстрації своїх відносин в органах державної влади), їхні діти та інші особи, пов'язані родинним зв'язком, які постійно проживають разом і ведуть спільне господарство.

5. Право спільної власності членів сім'ї на певні об'єкти виникає з моменту отримання цього права одним із членів сім'ї (одним із подружжя, батьками або дітьми тощо). Адже в такому разі будуть краще захищені майнові інтереси того з членів сім'ї, який працює вдома чи з інших поважних причин не має самостійного заробітку (доходу).

6. Основною рисою права спільної власності членів сім'ї є те, що вона, як правило, не має часток. Останні можуть визначатися в разі припинення спільної власності при виділенні з майна частки одного з членів сім'ї, при поділі майна, а також у разі перетворення спільної сумісної власності на спільну часткову власність.

7. Правовий режим спільної власності членів сім'ї побудований на єдиних регулятивних засадах, виникає в результаті дії комплексу правових засобів порядку регулювання відносин, які складаються щодо спільної власності членів сім'ї, та визначає характер і обсяг їхніх прав і обов'язків щодо спільної власності.

При цьому також можна сформулювати і спрощений варіант розуміння правового режиму спільної власності членів сім'ї, у тому числі подружжя. Отже, правовий режим спільної власності членів сім'ї становить собою відносно самостійний комплекс правових засобів, які визначають правові засади регулювання майнових відносин між особами, що мають сімейно-правовий статус. Якщо ж коло членів сім'ї обмежити лише подружжям, то правовий режим їхньої спільної власності можна визначити як відносно самостійний комплекс правових засобів, які становлять засади правового регулювання відносин щодо спільного і роздільного майна подружжя та захисту їхніх порушених прав.

8. Проведеним аналізом СК України визначено, що ст. 174 встановлює режим індивідуальної власності батьків і дітей, або режим права власності кожного члена сім'ї. Це положення не є чимось особливими і таким, що притаманне тільки сімейному праву, оскільки роздільність власності батьків і дітей впливає, зокрема, з положень ст.ст. 31, 32 ЦК України (у частині можливості бути стороною дрібних побутових правочинів і права бути учасником (засновником) юридичних осіб і розпоряджатися доходами) і загалом із загального поняття цивільної правоздатності.

Батьки й діти можуть володіти майном на праві спільної часткової власності. Підставою для цього може бути прийняття ними спадщини за заповітом. Малолітня дитина може мати право спільної власності щодо приватизованої квартири. Членом сім'ї, а отже, і співвласником може бути й дитина (ст. 368 ЦК України). Майнові права можуть здійснюватися дитиною самостійно, відповідно до обсягу її цивільної дієздатності, та її батьками, опікунами, усиновлювачами й іншими законними представниками.

9. На підставі проведеного аналізу вищеперерахованих нормативно-правових актів вважаємо за необхідне внесення змін до СК України, насамперед, щодо юридичного визначення поняття «сім'я» в сімейному законодавстві України та стосовно конкретизації підстав створення сім'ї, а також внести доповнення відносно правового регулювання відносин членів сім'ї щодо спільного майна.

У зв'язку з чим пропонується доповнити ст. 3 СК України положенням про те, що сім'ю можуть створити особи, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, визначаючи при цьому їх ознаки: 1) проживання чоловіка та жінки спільно; 2) ведення спільного господарства; 3) відсутність реєстрації відносин у державному органі реєстрації актів цивільного стану; 4) перебування у фактичних шлюбних відносинах не менше п'яти років (замість оціночної категорії «тривале проживання», визначеною ч. 1 ст. 91 СК України). Доцільним є також встановлення переліку осіб, які не можуть перебувати у фактичних шлюбних відносинах.

10. Для припинення права одного з членів сім'ї – співвласника на частку в майні, що належить йому на праві спільної власності, достатньо однієї з чотирьох передбачених у ч. 1 ст. 365 ЦК України підстав: 1) частка є незначною і не може бути виділена в натурі; 2) річ є неподільною; 3) спільне володіння і користування майном є неможливим; 4) таке припинення не завдасть суттєвої шкоди інтересам інших членів сім'ї.

Підстави припинення права власності слід відрізнити від способів такого припинення. Якщо підстави – це певні юридичні факти, з якими закон пов'язує припинення права власності майна в його власника, то порядок передбачає комплекс організаційно-правових заходів, спрямованих на досягнення такого правового результату.

Неможливість спільного володіння та користування майном членами сім'ї переважно обґрунтовується недоброзичливими стосунками між членами сім'ї – співвласниками майна, що перешкоджають один одному в повному здійсненні прав володіння та користування спільним майном.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Фолошня Д.І. Реалізація права спільної часткової власності на квартиру (будинок) за законодавством України / Д.І. Фолошня // Часопис цивільстики : Науково-практичний журнал. – 2014. – Вип. 17. – С.185–189.

2. Фолошня Д.І. Поняття сім'ї та членів сім'ї за законодавством України / Д.І. Фолошня // Науковий вісник Херсонського державного університету: зб. наук. праць. – Вип. 1. – 2015. – С. 210–213.

3. Фолошня Д.І. Поняття сім'ї згідно із законодавством України / Д.І. Фолошня // Теория и практика: национальный юридический журнал. – 2015. – № 2 (12). – С. 85–88.

4. Фолошня Д.І. Поняття спільної власності членів сім'ї за законодавством України / Д.І. Фолошня // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – 2015. – № 2 (98); частина 2, книга 2. – С. 52–58.

5. Фолошня Д.І. Виникнення права спільної сумісної власності подружжя за законодавством України / Д.І. Фолошня // Часопис цивільстики : Науково-практичний журнал. – 2015. – Вип. 15. – С. 149-153.

Публікації апробаційного характеру:

6. Фолошня Д.І. Поняття та умови виникнення права спільної часткової власності / Д.І. Фолошня // матер. Міжнародної наукової конференції «Римське право і сучасність» (Одеса, 6 червня 2014 р.). – Одеса : Фенікс, 2014. – С. 101–104.

7. Фолошня Д.І. Поняття та види правового режиму майна подружжя за законодавством України / Д.І. Фолошня // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матер. Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 15-16 травня 2015 р.). – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 503–507

8. Фолошня Д.І. Поняття спільної часткової власності членів сім'ї за законодавством України / Д.І. Фолошня // матер. Міжнародної наукової конференції «Римське право і сучасність» (Одеса, 29 травня 2015 р.). – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 86–90.

9. Фолошня Д.І. До питання про визначення правових категорій «сім'я» та члени сім'ї / Д.І. Фолошня // матер. Круглого столу «Від засад римського права до принципів приватного права ЄС» (Одеса, 29 травня 2015 р.). – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 79–82.

АНОТАЦІЯ

Фолошня Д.І. Спільна власність членів сім'ї за законодавством України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Міжнародний гуманітарний університет, Одеса, 2015.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних і практичних проблем спільної власності членів сім'ї за законодавством України, на підставі системного узагальнення чинного національного законодавства, юридичної практики та зарубіжного законодавчого досвіду.

У дисертації визначаються поняття права спільної власності членів сім'ї, а також поняття «сім'я» та «члени сім'ї». Дається загальна характеристика права спільної власності членів сім'ї, визначаються підстави виникнення та особливості здійснення права спільної власності членів сім'ї за законодавством України. Досліджуються підстави та порядок припинення права спільної власності членів сім'ї за законодавством України.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України з питань правового регулювання спільної власності членів сім'ї за законодавством України.

Ключові слова: власність, спільна власність, право спільної власності, члени сім'ї.

АННОТАЦИЯ

Фолошняя Д.И. Общая собственность членов семьи по законодательству Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Международный гуманитарный университет, Одесса, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретических и практических проблем общей собственности членов семьи по законодательству Украины, на основании системного обобщения действующего национального законодательства, юридической практики и зарубежного законодательного опыта.

В диссертации определяются понятие общей собственности членов семьи в субъективном и объективном смысле, а также понятия семья и члены семьи.

Дается общая характеристика права общей собственности членов семьи, определяются правовые основания возникновения права общей собственности членов семьи по законодательству Украины, а также особенностей ее осуществления.

Исследуются основания и порядок прекращения права общей собственности членов семьи по законодательству Украины.

При раскрытии особенностей права общей собственности членов семьи акцентируется внимание, что она, как правило, не имеет долей. Последние могут определяться в случае прекращения общей собственности при выделении из имущества доли одного из членов семьи, при разделе имущества, а также в случае преобразования общей совместной собственности на общую долевую собственность.

При рассмотрении оснований прекращения права общей собственности членов семьи установлено, что основной чертой права общей собственности членов семьи является то, что она, как правило, не имеет долей. Последние могут определяться в случае прекращения права общей собственности при выделе из имущества доли одного из членов семьи, при разделе имущества, а также в случае преобразования общей совместной собственности в общую долевую.

Предлагается закрепить на законодательном уровне положение, в соответствии с которым определить понятие «семья» и конкретизировать

основания ее создания в семейном законодательстве Украины, а также внести дополнения касательно правового регулирования отношений членов семьи относительно общего имущества. В связи с чем предложено дополнить ст. 3 СК Украины положением о том, что семью могут создать лица, состоящие в фактических брачных отношениях, определяя при этом их признаки: 1) совместное проживание мужчины и женщины; 2) ведение совместного хозяйства; 3) отсутствие регистрации отношений в государственном органе регистрации актов гражданского состояния; 4) пребывание в фактических брачных отношениях не менее 5 лет. Указывается также на целесообразность установления перечня лиц, которые не могут состоять в фактических брачных отношениях.

Сформулированы предложения по совершенствованию действующего законодательства Украины по вопросам правового регулирования общей собственности членов семьи по законодательству Украины.

Ключевые слова: собственность, общая собственность, право общей собственности, члены семьи.

SUMMARY

Foloshnya D.I. Joint ownership of family members under the legislation of Ukraine. – Manuscript.

The thesis for a Candidate of Law Degree by specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. – International Humanitarian University, Odessa, 2015.

The dissertation is devoted to research theoretical and practical problems of joint ownership of family members under the law of Ukraine on the basis of systematic summarizing of the current national legislation, legal practice and international legal experience.

The dissertation defines the concept of joint ownership of family members, as well as the concepts of «family» and «family members». It gives a general description of joint ownership of family members, defines grounds of origin and features of realization of the right of joint property of family members under the legislation of Ukraine. It studies grounds and procedure for termination of joint ownership of family members under the legislation of Ukraine.

There are suggestions for improving of the current legislation of Ukraine on legal regulation of joint ownership of family member under the legislation of Ukraine.

Key words: ownership, joint ownership, the right of joint ownership, family members.

Підписано до друку 21.12.2015.
Формат 60x90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК У№ 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.